

Paul H. Stahl despre Școala sociologică de la București

Marin Constantin

Centrul de Cercetări Antropologice

Articolul de față este un comentariu la o serie de interviuri luate de autor profesorului Paul H. Stahl în perioada octombrie 2002 – ianuarie 2003. Temele abordate în interviuri sunt moștenirea științifică a Școlii sociologice conduse de Dimitrie Gusti, situația cercetării sociale românești sub regimul comunist, muzeele și colecțiile etnografice din România postbelică și (re)descoperirea meșteșugarilor țărani de către autoritățile politice și culturale românești de dinainte și de după 1989. O semnificație particulară a memoriilor profesorului Paul H. Stahl este aceea a înțelegerii implicațiilor pe care un regim politic opresiv le poate avea asupra cercetării sociale, precum și a întrebuirii ideologice a unor noțiuni ca „etnografie”, „cultură populară” și „artefacte populare”.

Moștenirea științifică a Școlii sociologice de la București

Ca anchetă interdisciplinară¹, pusă sub semnul sociologiei și menită a promova o „reformă socială” asupra lumii țărănești din România, Școala sociologică condusă de Dimitrie Gusti s-a concretizat (între 1925 și 1947) în campanii de teren privind peste 600 de comunități rurale, precum și în monografiile satești, reviste specializate, catedre academice și domenii de specializare, realizări instituționale (precum Muzeul Satului din București) etc.

Profesorul Paul Henri Stahl începe prin a evoca primele sale contacte cu Școala sociologică. În vârstă de numai 6 ani, el își însoțea deja tatăl, sociologul Henri H. Stahl, în campania de teren din satul Drăguș (județul Brașov), în 1931. Copil fiind, el observă colaborarea fructuoasă dintre sociologul H.H. Stahl și etnomuzicologul Constantin Brăiloiu, precum și „familiaritatea” cu care cei doi își abordau informatorii pe teren. Sunt, de asemenea, oferite detalii despre baza materială a muncii de teren din anii '30 – înregistrarea pe rulouri de ceară –, dar și despre impactul social pe care Profesorul Dimitrie Gusti (în epocă, ministru

Notă. Articolul de față este rezultatul proiectului de cercetare *Oral History Interviews with Professor Paul Henri Stahl and His Informants the Folk Artisans in Romania*, susținut de Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research (New York) prin Historical Archives Program, grant nr. 43/2002. Textul integral al interviurilor cu profesorul Paul Henri Stahl (purtate în perioada octombrie 2002 – ianuarie 2003) este inclus în volumul Paul Henri Stahl și Marin Constantin, *Meșterii țărani din România*, București: Editura Tritonic, 2004.

al Instrucțiunii Publice) îl avea vizitând satele românești.

O importantă explicație este dată interresului științific constant arătat de Henri H. Stahl Țării Vrancei în ceea ce privește relația interdisciplinară cultivată de acesta cu istoricul Nicolae Iorga. O conferință ținută de Nicolae Iorga în 1921 atrăsese deja atenția sociologului asupra problemelor sociale vrâncene legate de exploatarea capitalistă necontrolată a pădurilor locale. Începând cu 1927, Henri H. Stahl avea să adune numeroase date de teren din Vrancea, materializate în monografia colectivă și multidisciplinară despre satul Nerej (1939). În 1939, o conferință internațională de sociologie urma să fie găzduită de București; monografia despre Nerej a fost editată în această eventualitate. Totuși, după cum afirmă, Paul H. Stahl, autoritățile române ale vremii au cenzurat pur și simplu din carte capitolul referitor la politicile contemporane din Vrancea. „Era un proces social mai larg (arată Profesorul Stahl), specific nu doar Vrancei, ci și altor regiuni românești.” Problema principală era exploatarea pădurilor Vrancei cu ignorarea legilor cutumiere ale organizării de tip devălmaș asupra mediului și resurselor locale².

Dincolo de circumstanțele politice ale epocii, două importante implicații aveau să apară pe terenul metodologic și conceptual al Școlii gustiene. Mai întâi, legătura dintre cercetarea socială (în felul în care a fost asumată de sociologii conduși de Dimitrie Gusti și colegii lor cu diverse formații academice) și o reformă socială a națiunii în România³. „Sociologia” (un nume dat unei întreprinderi multidisciplinare, incluzând, printre altele, antropologia fizică) trebuia, în consecință, să furnizeze datele empirice care să permită „distingea etică dintre bine și rău” și, pe o asemenea bază, să autorizeze intervenția (politică)⁴. A doua implicație – valorificată mai ales de Henri H. Stahl – era sinteza dintre istorie și sociologie.

Astfel, sociologia are nevoie de istorie spre a explica rămășițele sociale ale trecutului (precum organizarea socială devălmașă a economiei sătești din Vrancea), după cum istoria nu poate ignora investigațiile sociologice de teren în încercarea de a înțelege evoluția socială a satelor românești; cele două științe trebuie deopotrivă corelate cu etica și politica⁵.

În această privință, Profesorul Henri H. Stahl subliniază ceea ce s-ar putea numi „flexibilitatea metodologică” a lui Dimitrie Gusti în a admite importante inovații la cadrul său monografic de studiu⁶. Unul dintre distinșii colaboratori ai lui Gusti – sociologul Anton Golopenția – promovase deja (la sfârșitul anilor '30) metoda studierii rapide la nivel regional a mai multor sate (în locul muncii îndelungate de teren asupra aceleiași comunități rurale). Încă student, Paul H. Stahl avea să-i propună, la rândul său, lui Dimitrie Gusti a sa „metodă statistică reprezentativă”, în scopul de a obține o perspectivă socială generală, atât de necesară unei reforme sociale în România.

Intențiile lui Dimitrie Gusti și ale colaboratorilor săi de a reitera după 1945 programul și campaniile lor sociologice se vor confrunta cu ocupația sovietică a României. Prin medierea sociologului american Philip Mosley (participant la campaniile gustiene), Dimitrie Gusti și Henri H. Stahl au fost invitați în 1945 să rămână în cadrul Universității Columbia din New York. Amândoi au răspuns: „Nu vrem să ne despărțim de țară!”. În pofida sfaturilor prietenilor lor (între care George Enescu), ei au revenit în România într-o epocă în care mulți dintre intelectualii români (precum Mircea Eliade sau Constantin Brăiloiu) au ales mediul academic occidental. În 1945, Dimitrie Gusti preconiza crearea unui „Centru de cercetări sociologice al Academiei române”, în vreme ce (în 1947) Henri H. Stahl avea să coordoneze

una dintre ultimele campanii sociologice ale „Școlii Gusti”, aceea din satul Runcu (județul Gorj).

Reforma comunistă a învățământului (1948) avea să elimine sociologia – pretinsă a fi „o știință burgheză și reacționară” – din curriculumul academic românesc. Iluștri cercetători sociali români – precum Anton Golopenția, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu – erau întemnițați din cauza originii lor sociale, a colaborării lor cu guvernele din perioada războiului sau pur și simplu din cauza pozițiilor lor ideologice. Însuși Dimitrie Gusti era expropriat și izolat, sub acuzarea de a fi fost un „fascist” și un „anti-marxist”⁷. Arhivele de statistică și cărțile Școlii de Asistență Socială au fost arse (asistența socială, ca specializare academică, a fost, de asemenea, desființată în 1948, pe considerentul că „o societate socialistă nu are nevoie de așa ceva”!). „Hitler a făcut la fel...”, remarcă profesorul Henri H. Stahl. Unul dintre puținele domenii în care li s-a permis oamenilor de știință sociali (ca sociologul Henri H. Stahl, geograful Vintilă Mihăilescu, istoricul Dan Berindei) să-și practice specializarea a fost sistematizarea teritorială, din moment ce – potrivit lui Paul H. Stahl – „orice regim are nevoie de specialiști cunoscători ai realităților sociale”.

În 1948, Paul H. Stahl absolvă sociologia la Universitatea din București; alături de alți cercetători sociali – ca Paul Petrescu și Ion Matei –, profesorul Henri H. Stahl reprezenta ultima promoție de sociologi ai României „burgheze”. Ce putea face un absolvent de sociologie într-o societate comunistă? Un studiu asupra problemelor sociale definind elevii de școală elementară din București (realizat de profesorul Henri H. Stahl între 1950 și 1952) a fost cenzurat sub motivul că ar fi servit „imperialismul capitalist”⁸. Ca și în cazul altor colegi ai săi, Paul H. Stahl a găsit un loc de muncă în cadrul Institutului de

Istorie a Artei. După cum se va vedea, astfel de adaptări și metamorfoze profesionale erau curente în epocă.

A fost Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti complet desființată? Din păcate, da, dar numai ca un cadru de cercetare monografică sistematică și multidisciplinară. Cât privește cercetarea socială ca atare, moștenirea „Școlii Gusti” va supraviețui multumită mai multor forme și inițiative (chiar dacă izolate și dispersate). Era evident că „sociologia” devenise o titulatură interzisă. Nu același lucru s-a întâmplat totuși cu investigația socială în sine. În 1955, Dimitrie Gusti înceta din viață, dar numai trei ani mai târziu colaboratorul său Henri H. Stahl începea publicarea unei mari sinteze asupra evoluției sociale a comunităților sătești din România, din Evul Mediu până în secolul XX. Această sinteză nu a mai fost numită „sociologie”, ci „contribuții la studiul...”; ceea ce conta era nu atât terminologia, cât bogatul material de teren cules în timpul campaniilor sociologice, interpretat în relație cu faptele sociale concrete, nu cu ideologia marxistă, și publicat în final în pofida tuturor tribulațiilor epocii.

Un locus particular de dănuire a cercetării sociale a fost Centrul de cercetări antropologice al Academiei române, întemeiat de anatomistul Francisc Rainer (el însuși un eminent savant, participant la campaniile gustiene)⁹, în 1940. Francisc Rainer murise în 1944, iar antropologia fizică pe care o dezvoltase era amenințată în mod similar cu desființarea sub regimul comunist, ca suspectată de profesarea rasismului. Cu toate acestea, grație eforturilor lui Ștefan Milcu, institutul lui Francisc Rainer a evitat destinul sociologiei, spre a se angaja chiar (în anii '50) în ample campanii monografice sătești în România. Deși generic bioantropologice, aceste monografii au beneficiat de aportul unora dintre sociologii lui Gusti, și anume Traian Herseni și Vasile V. Caramelea; rolul lor era acela

de a pune la dispoziția bioantropologilor date privind mediul social (precum genealogiile țărănești) al populației investigate. Profesorul Paul H. Stahl este circumspect față de corelația datelor biologice cu cele sociale, din moment ce „consangvinitatea este un fapt biologic pentru medicină, în vreme ce pentru sociologie ea este o noțiune definită social”. Cu toate acestea, colaborarea dintre bioantropologie și cercetarea socială din România a fost una fertilă: în 1964, sociologul Vasile V. Caramelea avea să întemeieze în cadrul centrului antropologic al lui Francisc Rainer prima secție națională de „antropologie socială, culturală și demografică”¹⁰.

Cercetarea socială românească în timpul regimului comunist

Desființarea sociologiei în România a însemnat – potrivit lui Paul H. Stahl – înlocuirea unei științe interesate de studiul „evoluției generale a vieții sociale” cu marxismul interpretat dogmatic și impus de Uniunea Sovietică. În vreme ce importante domenii sociologice – precum sociologia religiei sau asistența socială – erau pur și simplu eliminate, cercetătorii sociali români au trebuit să se adapteze la frazeologia marxistă și să citeze la începutul lucrărilor lor aserțiuni ale liderilor politici sovietici. După cum explică profesorul Paul H. Stahl, „trebuia ca [lucrarea] să fie politică, trebuia să urmeze linia [ideologică] dorită de Comitetul Central”. Uneori, acest lucru nu era de ajuns: deși avusese în perioada interbelică și opinii de stânga, Dimitrie Gusti a fost acuzat (în 1947-1948) de angajare „fascistă” și „burgheză”; în pofida argumentelor sale și a unei pledoarii publice¹¹, Dimitrie Gusti, ca și sistemul său sociologic destinat unei reforme sociale în România, avea să fie exclus din arena academică națională. Opera lui Dimitrie Gusti, precum și aceea a lui Nicolae Iorga vor fi cenzurate până în anii '60.

Cum profesia lor devenise o *scientia illicita*, sociologii români au trebuit să-și „camufleze” (Henri H. Stahl) identitatea în alte însemne profesionale, între care cea mai curentă a fost cea de „etnograf”¹². Definită și profesată ca o știință a obiceiurilor, ocupațiilor tradiționale și folclorului, etnografia fusese, de asemenea, inclusă în programul sociologic gustian, cu participarea unor cercetători ca Ernest Bernea, Ion Ionică, Gheorghe Focșa etc. Dat fiind că Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti a avut în vedere îndeobște comunitățile sătești din România, iar „etnografii” tratau despre tradițiile țărănești, sociologii se vor adresa oarecum natural unor instituții precum Muzeul Satului sau Institutul de Folclor al Academiei Române. Totuși, terminologia este în acest caz pentru profesorul Paul H. Stahl o „falsă problemă”. Întrucât „societatea este un întreg”, iar o casă, de pildă, poate fi studiată nu doar de sociologie, ci și de arhitectură, ecologie umană și etnografie deopotrivă, studierea acelei case nu poate fi încredințată unei singure discipline: este o muncă interdisciplinară. Adevărata problemă era definiția unică și obligatorie dată de PCR cercetării sociale și scopurilor acesteia sub comunism.

Un atare „camuflaj” al sociologilor sub umbrela antropologiei fizice, a istoriei artei sau pur și simplu a etnografiei va conduce inevitabil la fragmentarea programului monografic gustian. De această dată, prioritatea nu mai era întemeierea unei „reforme sociale a națiunii” pe datele cercetării sociale, ci însăși profesarea disciplinei împotriva dogmatismului și cenzurii de stat. După cum profesorul Henri H. Stahl subliniase deja, evoluția metodologică și însuși progresul Școlii gustiene cauzase indirect fragmentarea cercetării sociale. Anton Golopenția aplicase ancheta socială regională, în vreme ce Dimitrie Gusti și Henri H. Stahl au elaborat (1943) un program de istorie socială a României¹³. În diferite locații și din diverse perspective, cercetătorii sociali români

se vor dedica după 1948 unor noi domenii și agende academice, dintre care unul va fi (așa cum se va vedea în continuare) muzeografia etnografică.

În același timp, autoritățile comuniste își aveau propria prioritate: a se reprezenta în lucrările etnografice arhitectura „populară”, nu cea „țăărănească”. Nuanța consta în a se evita evidențierea „mizeriei țărănimii”, în favoarea „civilizației populare”¹⁴. Astfel, bordeiele țărănești nu trebuiau reprezentate – era „mizerie”, ceea ce nu ținea seama că unele dintre conacele boierești aveau și ele odăi de acest fel. Deopotrivă „înapoiate” erau considerate artefactele religioase țărănești. Volumul cinci al unei serii tratând asupra ceramicii populare din România era cenzurat din cauza a „prea multe” biserici și cruci prezentate. În general, publicarea de date despre spiritualitatea și ethos-ul țărănesc nu era încurajată nicidecum (ca fiind opuse ideologiei ateiste oficiale); în 1959, Paul H. Stahl a trebuit să publice în străinătate (la Torino) un articol asupra dendrolatriei populare din România.

Un nou concept, cel de „artă populară”¹⁵, însemnând „tot ceea ce își are originea în popor”, era promovat în mod oficial, ignorându-se (așa cum se va vedea) dublul circuit al elementelor și stilurilor culturale dintre țărani și boieri. În timp ce, de fapt, unele dintre obiceiurile tradiționale erau interzise (precum sfințirea ogoarelor de către preoții satelor), o altă ritualizare era exaltată, aceea a așa-zisei „muzici populare”, ceea ce va polua treptat folclorul autentic și-l va marca ideologic prin glorificarea rolului Partidului și a realizărilor sale. Abordată în cadrul Institutului de Istorie a artei, „arta populară” era corelată – în aceeași perioadă a anilor '50 – „realismului socialist”, în fapt, unei realități sociale denaturate politic.

Dincolo de comanda ideologică, „arta populară” și etnografia materială au reprezentat (după cum se va vedea) o alternativă

pentru cercetătorii sociali români la ceea ce ar fi făcut probabil din profesiunea lor o *ancilla* a propagandei comuniste. Potrivit profesorului Henri H. Stahl, „existau diferite calificări în schema de funcționare a unui institut; oricare dintre ele putea folosi, te duceai și-ți făceai meseria, fără se spui ce anume meserie...”. Desigur, un asemenea „materialism etnografic” (niciodată teoretizat ca atare în România) nu a fost cu desăvârșire imun la înregimentarea ideologică a cercetării sociale. Cu toate acestea, el le-a oferit sociologilor și etnografilor români o nișă disciplinară (similară celei a arheologilor), ceea ce nu a fost cazul cu științe precum filosofia și istoria.

O semnificație particulară o are (într-un atare context) dezbateră dintre sociologie și istorie în România comunistă, în cazul paradigmei de „istorie socială” a lui Henri H. Stahl *versus* materialismul istoric profesat de istoricii români marxiști. După cum am notat, sociologul Henri H. Stahl a publicat între 1958 și 1964 o importantă sinteză asupra transformărilor sociale ale satelor românești, din Evul Mediu până în secolul XX. *Contribuțiile...* lui Henri H. Stahl – tratând destrămarea treptată a obștilor tradiționale din cauza concedării acestora către boieri implicați în relațiile de piață – aveau să fie contestate de istorici din rațiuni legate de... succesiunea marxistă a orânduirilor sociale. Mai exact, îndelungata persistență a obștilor – în accepțiunea lui Henri H. Stahl – transgresa cumva dogma trecerii „de la feudalism la capitalism”, care ar fi „trebuit” să se petreacă mult mai deverme decât în Evul Mediu târziu. Demonstrația sociologică a lui Henri H. Stahl – bazată pe date de teren culese în Vrancea – atesta rămășițele organizării devălmașe sătești până în veacul al XIX-lea! Evident, o asemenea interpretare a fost văzută ca o erezie de către istoricii români „profesioniști” ce publicau în anii 1960-1965 patru tomuri masive asupra „Istoriei României” în cheia filosofiei marxiste¹⁶.

Ceea ce profesorul Henri H. Stahl așteaptă de la istoriografia românească este un mai mare interes pentru tradiția orală a trecutului național – ca în cazul dreptului cutumiar –, dar și pentru structurile sociale locale – în mod esențial, rudenia. Un asemenea interes ar trebui să vizeze nu atât izvoarele privilegiate ale istoricilor – documentele scrise –, cât terenul etnografic.

Muzee și colecții etnografice în România comunistă

Muzeografia etnografică românească este profund îndatorată Muzeului Satului din București. După cum vom vedea, Muzeul Satului nu este nici primul, nici cel mai întins dintre muzeele de profil din România: prestigiul său intelectual decurge din paternitatea sociologică a Școlii conduse de Dimitrie Gusti. Într-adevăr, în 1936, sub coordonarea sociologului Henri H. Stahl și a regizorului de teatru Victor Ion Popa, un muzeu al comunităților sătești din România era întemeiat în București mulțumită eforturilor echipelor studențești gustiene și sprijinului material al Fundațiilor Regale Române¹⁷.

Conceput ca „muzeu social”, Muzeul Satului va deveni sub comunism un muzeu etnografic: dincolo de terminologie, o atare metamorfoză instituțională a însemnat pur și simplu înlocuirea caracterului social al programului gustian cu etnografia culturii materiale țărănești. În termenii profesorului Paul H. Stahl, în loc de prezentarea situației sociale a țării, noul muzeu va deveni o „expoziție de case” rupte de mediul social din care fuseseră aduse.

Între 1946 și 1980, o impresionantă rețea de muzeetnografice avea să fie creată în mai multe orașe românești, cu reprezentarea diverselor arii culturale și ocupații tradiționale ale țării¹⁸. Era vorba despre o moștenire culturală în acest caz? În 1923, etnograful și geograful Romulus Vuia

fondase Muzeul Etnografic al Transilvaniei, în Cluj¹⁹. Muzeul lui Romulus Vuia se înscria în tradiția muzeelor în aer liber (inaugurată de Muzeul Skansen din Suedia) și, în special, în căutarea identității naționale pe ansamblul fostului Imperiu Austro-Ungar (o expoziție etnografică era deschisă la Budapesta, la 1900, pentru celebrarea „mileniului” istoriei maghiarilor în Europa). Cât despre muzeul lui Dimitrie Gusti, acesta era – după cum am subliniat – unul social, și anume un muzeu pentru „cunoașterea generală a populațiilor din România”. Sub regimul comunist, muzeul etnografic urma – potrivit lui Paul H. Stahl – să reprezinte „poporul” și „cultura populară”²⁰, în conformitate cu perspectiva ideologică a epocii. „Poporul” pe care comuniștii îl exaltau era în același timp expropriat de pământurile sale și colectivizat. Așa cum remarcă profesorul Paul H. Stahl, „întemeierea muzeelor etnografice din România nu aducea [țărănilor] nici o «compensație» [conform cu interpretarea actuală a unui oficial al Ministerului român al Culturii] [...]. Îi păsa cuiva de la țară că a păstrat două case din trecut, după ce i s-a luat pământul, caii și oile? ...”. Profesorul Paul H. Stahl sesizează o contradicție între pretinsa „mizerie a țărănilor” din vremea regimului „burghez” – ceea ce pretindeau autoritățile comuniste – și „civilizația țărănească tradițională” pe care aceleași autorități o glorificau concomitent.

Dincolo de orice moștenire culturală, „etnografia” din România comunistă era (ca și antropologia fizică) menită să intre în rezonanță cu materialismul istoric profesat în mod oficial, prin privilegierea studiului „culturii materiale” reprezentate de artefacte țărănești, nu și de religia sau organizarea socială de la țară. Totuși, muzeele etnografice românești trebuie văzute ca loci de colectare, sistematizare și conservare a vestigiilor civilizației țărănești. Profesorul Paul H. Stahl se referă explicit la munca

de „salvare și conservare a numeroase case [țărănești]”, adică ceea ce le era (doar) îngăduit etnografilor să facă pentru țărani din România.

Ca și Muzeul Satului, celelalte muzee etnografice întemeiate în perioada postbelică erau în cel mai înalt grad interesate de arhitectura și tehnologia țărănească. Case cu unul sau două etaje, biserici integral construite din lemn, stâne păstorești, bărci și unelte de pescuit, instalații de viticultură și pomicultură... au fost adunate și conservate în cadrul unor asemenea muzee evidente devotate civilizației tradiționale din România²¹. Uneori, se proceda și la restaurări *in situ*²². Cu toate acestea, așa-numita „cultură populară” a rămas o noțiune generică, având prea puțină legătură cu mediul social al caselor și artefactelor. După cum spune Paul H. Stahl, „se indica [în cadrul muzeelor de acest fel] «casă de om sărac», nu însă și «casă de mijlocaș» sau «de chia-bur»”. De fapt, potrivit profesorului Paul H. Stahl, „arhitectura populară” aparținuse într-o mare măsură boierimii locale, după împrumutarea unor elemente ale stilului edificiilor regale. Ca atare, trebuie să considerăm cultura populară drept o formă degenerată a celei a elitelor? Răspunsul profesorului Paul H. Stahl este: „Nu întotdeauna. Este o dublă viață: avem o cultură a elitelor dezvoltată în mediile cele mai înstărite, acolo unde s-a condensat multă cultură și unde influențele venite de departe, din afară, pătrund mai ușor. Lumea țărănească și-a continuat viața ei menținând lucruri străvechi, poate la origine luate tot din mediile cultivate ale vremilor trecute. [...] Fota, ia sunt arhaice, le găsim în Orientul Mijlociu, dar, când în Europa s-a dezvoltat moda cu rochii până la gleznă, purtau și unele din țărânci catrințe până la gleznă. Marama de borangic o purtau și boieroaicele, și țărâncile. [...] [Țăranii] n-au imitat pur și simplu casele cu etaj și pivniță ale boierilor, ci le-au adaptat la nevoile lor”.

O altă consecință a întrebuirii ideologice a noțiunii de „cultură populară” a fost prezența redusă a minorităților etnice în muzele etnografice românești²³. Într-adevăr, o gospodărie săsească și o casă lipovenească își află loc în Muzeul Satului, dar ce altceva putem afla despre grupurile etnice trăind printre români? Cele mai importante minorități din România (din punct de vedere demografic) – maghiarii (cu excepția muzeelor transilvănene) și rromii – sunt omise în mod curent în plan muzeografic. Profesorul Paul H. Stahl evaluează interesul etnografic al arhitecturii săsești din Transilvania – „cea mai orientală dintre formele nemțești de arhitectură” –, precum și cel al caselor evreiești din nordul Moldovei. Cum, adaugă profesorul Paul H. Stahl, „am văzut în Dobrogea [...] case tătărești de 30 de metri lungime: sub același acoperiș, trăiesc mai mulți frați, fiecare cu apartamentul lui. Nu este forma cea mai veche, ci una intermediară. Dar, și așa, o casă cu acoperiș din lut pe care crește iarbă, ca să nu ia ploaia lutul, să-i lase fără acoperiș, e o apariție neașteptată. Interesantă și socialmente. Să n-avem o asemenea casă [în muzeu]?”.

În sfârșit, dezinteresul social al muzeografiei etnografice românești se oglindește și la nivelul realităților țărănești contemporane. Culegerea și conservarea de antichități țărănești duce, inevitabil, la ignorarea noilor procese sociale și economice din lumea satelor actuale. După cum observă profesorul Paul H. Stahl, experiența colectivizării a dus la sărăcirea satelor dezvoltate înainte de comunism (de pildă, satele maramureșene), în vreme ce satele ce au evitat colectivizarea apar astăzi mai bine adaptate la economia de piață. În mod similar, păstoritul a fost mai puțin controlat decât agricultura sub comunism, după cum se dovedește prin prosperitatea satelor pastorale din sudul Transilvaniei. Dar, încă o dată, reflectarea unor asemenea schimbări și procese sociale nu era prescrisă programului de „cultură

materială” al muzeografiei etnografice din România din perioada comunistă, în pofida caracterului de „muzee sociologice și etnografice” conferit de un etnograf român unor astfel de instituții în 1971²⁴.

Politica de achiziție practică de muzele etnografice românești a fost ajutată de generozitatea țăranilor, prin dăruirea de case tradiționale, biserici, unelte și artefacte. Spre deosebire de exproprierea de pământuri, căutarea etnografică de materiale populare nu a avut nicidecum un sens coercitiv. În cazul cumpărării de obiecte țărănești, intevenea uneori și negocierea. Însă nu orice artefact țărănesc are un preț! Potrivit profesorului Paul H. Stahl, artefactele de uz ritual cu greu puteau fi cumpărate (un exemplu furnizat este cel al țărâncii ce refuză să vândă cămașa sa de nuntă, aceasta urmând a fi îmbrăcată și la înmormântare). Astfel, „dintr-o dată, introducând o credință, ieșim din cadrul economic”.

Etnografia materială din România avea să contureze în cele din urmă specializarea de „muzeograf”, o profesiune născută la confluența dintre etnografie, sociologie și istorie. În termenii profesorului Paul H. Stahl, muzeograful trebuia „să facă impresia că munca sa este utilă Partidului”, spre a i se îngădui ulterior a urma interesul propriei cercetări. În cazul colectării unei icoane țărănești, de exemplu, gradele competenței muzeografice evoluau de la simpla apreciere a frumuseții aceluși obiect la identificarea temei și personajelor religioase și, în sfârșit la localizarea sa istorică și socială. „Și la universitate, și la muzeu”, conchide profesorul Paul H. Stahl, „problema se pune dacă ești sau nu legat de oameni, dacă faci ușor legătura cu ei”.

Descoperirea meșterilor țărani în România de dinainte și de după 1989

Pentru muzeografia etnografică românească, meșteșugarii țărani reprezintă mai mult decât niște „informatori-cheie”: ei sunt parteneri constanți și de încredere ai muzeelor. Cel puțin două întrebări pot fi puse în acest caz, și anume: (1) „Cât de mult a beneficiat remarcabila înflorire a muzeelor etnografice din România comunistă de priceperea meșterilor de la sate?” și (2) „Cum au acceptat autoritățile comuniste ca meșterii tradiționali să-și exercite meșteșugurile lor, evident lucrative?”.

Potrivit lui Paul H. Stahl, meșterii țărani au fost mai întâi apreciați ca tradițional „autentici” și național „reprezentativi” încă din secolul al XIX-lea. Artefactele țărănești, ca și folclorul muzical, au fost cu deosebire exaltate pentru frumusețea lor „artistică”. Alături de ortodoxie și de bucătăria țărănească, „arta populară” a fost aleasă spre a reprezenta România la expozițiile internaționale de la Paris (1937), Londra (1938) și New York (1939)²⁵. Totuși, după cum relevă profesorul Paul H. Stahl, „viața meșterilor țărani – adevărata lor viață – era legată de piață, nu de «frumusețe»...”. După venirea lor la putere, comuniștii au avut ideea conform căreia „poporul trebuie să fie în tot, pornim de la popor, hai deci să ne ocupăm de meșterii populari!”. În felul acesta, meșteșugarii tradiționali vor fi deopotrivă asistați economic și utilizați ideologic²⁶. De fapt, o dată cu comunismul, „[...] nu mai era evoluția normală și cererea pieței care ordona producția [meșterilor țărani]. Comanda era statul și funcționarii lui, și nu piața țărănească”.

Dat fiind că artefactele țărănești evoluaseră – ca proces de creație și ca simboluri – de-a lungul multor generații și culturi, este dificil de identificat un stil național peren

în viața satului (lucru căutat de unii dintre marii filosofi români)²⁷. După cum notează Paul H. Stahl, „cultura românească este rezultatul istoriei românești, nu al cine știe cărui «suflet național». [...] Sociologia nu știe ce e aia”. Similar cu modelul lingvistic, sociologii și etnograful ar putea încerca să descopere legăturile dintre români și alte grupuri etnice și arii culturale.

Că meșterii de la sate își schimbă în mod continuu tehnicile și obiectele poate fi dovedit, de pildă, de modificarea survenită în funcția socială a obiectelor ceramice tradiționale din zona Horezu (județul Vâlcea). În timp ce farfuriile lucrate în trecut de olarii locali erau adâncite – spre a fi folosite la masă –, în prezent ele sunt aplatizate, în scopul de fi etalate pe pereții caselor: funcția lor nu mai este utilitară, ci ornamentală. Rezultă de aici că dimensiunea mercantilă a producției artizanale țărănești nu a fost în întregime eliminată de comunism, ci numai subordonată unor „cooperative” meșteșugărești, centre culturale județene și, așa cum se va vedea, târgurilor sezoniere organizate de muzee.

O discrepanță va apărea, cu toate acestea, la nivelul muncii în echipă în cadrul unor asemenea „cooperative”, dată fiind marca individuală a meșterilor țărani. Într-adevăr, după cum remarcă profesorul Paul H. Stahl, mărcile de proprietate erau aplicate cu regularitate pe artefactele țărănești – precum piesele ceramice, porțile de lemn, țesăturile... – ca semn de autoritate și, în egală măsură, de responsabilitate²⁸. Asemenea sistemelor arhaice de scriere, astfel de semne erau difuzate o dată cu obiectul meșteșugăresc vândut; în prezent, funcția lor este înlocuită de cărțile de vizită, tot mai mult folosite de meșterii tradiționali.

Relația dintre meșteșugari și stat era condiționată de plata taxelor acestora, cu beneficiul autorizării de a vinde obiectele realizate către turiști, în cadrul muzeelor și al târgurilor populare. Profesorul Paul H.

Stahl consideră valoarea muzeelor etnografice românești, dincolo de intruziunea politică: „Ceea ce rămâne este baza [etnografică] a acestora”. Totuși, ar fi problematic – potrivit lui Paul. H. Stahl – de intervenit (dintr-o perspectivă muzeografică) în practica meșteșugurilor țărănești, prin întemeierea unor „școli de artă populară” și târguri populare (așa cum unele dintre muzeele naționale de profil au făcut și fac în continuare). Dimpotrivă, „trebuie să-l lași pe el [pe meșter], cu gustul lui”. Cum „[...] în orice dictatură, intervențiile [asupra culturii țărănești] se transformă într-o problemă de politică”, revitalizarea meșteșugurilor sătești printr-o politică guvernamentală poate degenera în falsificarea acestora.

Un important aspect privind meșterii țărani din perioada comunistă este contactul și schimburile culturale permanente dintre aceștia și grupurile etnice minoritare ce trăiesc în România. În termenii profesorului Paul H. Stahl, românii au preluat sau transmis elemente de port popular de la sau către sașii din Transilvania și huțulii din nordul Moldovei. „Tot timpul e o istorie împărtășită”, spune Profesorul Stahl, punând din nou în discuție caracterul „național” al artefactelor țărănești din România.

Care este – în atare condiții – sensul așa-numitului „costum național”, etalat în timpul ritualurilor și sărbătorilor locale (de pildă, în Mărginimea Sibiului), dar și în cadrul festivalurilor oficiale precum „Cântarea României”? Potrivit profesorului Paul H. Stahl, țărani resimt nevoia de a purta straiile tradiționale în legătură cu portul satului lor de baștină și ca o apropiere simbolică de strămoși. Dincolo de tradiția locală, uzul politic al costumului popular – ca practică definind deopotrivă regimurile regal și comunist din România în secolul XX – a fost cumva un ritual propagandistic, pus în scenă de autorități înaintea străinilor.

Prestigiul meșteșugarilor țărani se întemeiază pe priceperea în arta respectivă, nu pe un statut politic în comunitatea sătească sau altundeva. Ei pot deveni influenți prin difuziunea artefactelor lor, nu prin origine sau alianțe sociale. În mod similar, este dificil de postulat o corelație între o anumită specializare a meșterilor tradiționali și organizarea socială și economică ce prevalează în acea arie țărănească. În timp ce, bunăoară, ridicarea de porți masive de lemn în Maramureș ar putea fi legată de statutul „nemeșilor” (țărani înnobilați de autoritățile imperiale austriece ale Transilvaniei la sfârșitul veacului al XVI-lea), nici o dovadă istorică nu ar putea susține o relație între meșteșugul olăriei (de pildă) și statutul de clăcaș al multora dintre locuitorii Olteniei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Definiți astfel, meșteșugarii participă oare la economia țărănească? Răspunsul profesorului Paul H. Stahl este: „[Ei] produceau anumite lucruri ca să trăiască. Adică se duceau în vale, cu oalele sau cu ce vrei, cu spetele, ca moșii din Apuseni, ce ajungeau până în Bulgaria. Făceau spete pentru războaiele de țesut și primeau în schimb grâne. Regiunile de munte aveau acest schimb arhaic cu câmpia”²⁹. Așa cum se va vedea, trocul nu a dispărut complet din viața meșterilor contemporani și – ținând seama de mobilitatea acestora pe tot cuprinsul țării și chiar mai departe – asemenea schimburi par a fi nu atât o reminiscență a trecutului, cât o adaptare la inflația din economia națională.

Poate cea mai importantă adaptare a meșterilor țărani români și a industriei lor tradiționale este relația privilegiată pe care ei o dezvoltă cu muzeele și turismul. După cum am văzut, bogata rețea de muzee etnografice din România comunistă a depins, fără îndoială, de arhitectura și meșteșugurile tradiționale, ceea ce va duce la un parteneriat intens între muzee și meșteșugarii satelor.

Un rezultat al acestui parteneriat este intensificarea contactelor dintre meșterii țărani și turiștii români sau străini. În 1999, un număr de 27 de meșteșugari români vor participa la un festival organizat la Washington de către Smithsonian Institute. Ar putea supraviețui o cultură țărănească prin turism? „Da – afirmă profesorul Paul H. Stahl –, poate! Prin crearea unor itinerarii turistice către zone precum cele marcate de arhitectura săsească din Transilvania sau cele reprezentative pentru viticultura din Moldova, un asemenea proiect poate fi concretizat.”

Concluzii

Prin interviuarea Profesorului Paul H. Stahl, am încercat să înțelegem contextul istoric al avataramentului etnografic ce a marcat cercetarea socială românească după 1948. „Etnografia” desemnează în acest caz „studiul culturii materiale”, în acord cu programul multor cercetători sociali români în perioada postbelică. Școala sociologică condusă de Dimitrie Gusti între anii 1925 și 1946 este considerată și astăzi drept cea mai importantă referință a cercetării sociale românești. Moștenirea sa metodologică și conceptuală a supraviețuit desființării oficiale a sociologiei în România (în 1948) și rămâne influentă printre tinerii cercetători sociali români, indiferent că aceștia se numesc pe ei înșiși „sociologi”, „etnografi” sau „antropologi culturali”.

Interviul cu profesorul Paul H. Stahl evidențiază legătura dintre cercetarea de teren și reinterpretarea istoriei naționale și a politicii interne a țării (ca în cazul satului Nerej, deopotrivă important pentru teoretizarea făcută de Henri H. Stahl în cazul disoluției comunităților sătești „devălmașe”, dar și pentru relevarea consecințelor sociale ale impunerii legislației naționale și a economiei globale de piață asupra organizării comunitare tradiționale a satelor).

Un alt aspect important este condiția cercetării sociale în România comunistă, descrisă ca o adaptare a sociologilor instruiți în cadrul Școlii gustiene la cercetarea „etnografică” sau de „artă populară”. Nu atât o dezbateră terminologică, cât mai ales un „camuflaj” (Henri H. Stahl) al sociologilor sub diverse identități profesionale și cadre instituționale avea să acționeze după 1948, în contextul ideologic al filosofiei marxiste și în circumstanțele istorice ale ocupației sovietice a României (1944-1958).

Procesul dramatic de colectivizare a comunităților țărănești din România a fost simultan (dar complet paralel) cu un alt proces, petrecut în domeniul „artei populare” :

crearea unei extinse rețele de muzee etnografice, fapt de interpretat istoricește drept o încercare a „etnografilor” de a salva (cel puțin) vestigiile materiale ale civilizației țărănești anterioare.

Conceptul de „artă populară” a fost important nu doar pentru unii dintre sociologii gustieni, ci și pentru categoria țărănească a meșteșugarilor. Apreciați deja pentru „autenticitatea” și „caracterul lor național” încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, meșterii de la sate au fost redescoperiți de autoritățile comuniste ca „purtători” și „mesageri” ai tradițiilor țărănești, după cum ideologia comunistă proclama că „totul pornește de la popor”.

Note

- Printre specialiștii incluși în echipele monografice ale lui Dimitrie Gusti au fost Ernest Bernea (etnofolclorist), Constantin Brăiloiu (etnomuzicolog), Ion Conea (geograf), Anton Golopenția (sociolog), Traian Herseni (sociolog), Sabin Manuilă (statistician), Francisc Rainer (bioantropolog), Aurel Sacerdoțeanu (arheolog), Henri H. Stahl (sociolog), Mircea Vulcănescu (economist și filosof). Totuși, după cum subliniază Gheorghiuță Geană, interdisciplinaritatea nu devenise încă un „cuvânt de ordine” în epoca lui Gusti (un prim volum pe această temă a fost publicat de UNESCO în 1983). Meritul lui Dimitrie Gusti a fost cel de „[...] a fi pus sub umbrela sociologiei un fel de *colocviu al științelor*, ceva asemănător dialogului artelor din timpul Renașterii, de această dată nu atât un *fenomen de rezonanță a ideilor*, cât o *confluență autentică a disciplinelor*” (cf. Geană, 1996, 211-212).
- „În ceea ce privește munții [Vrancei], [...] erau lăsați la liberul folos al tuturor; proprietar, dacă ținem neapărat să găsim unul, era ceata [sătenilor]. [...] Ceea ce dorea Societatea anonimă [de exploatare capitalistă a pădurilor] fiind deci pura proprietate juridică și dat fiind că această proprietate juridică era instabilă, devălmașă, neapreciabilă la justa ei valoare și, mai ales, neprevăzută și nereglementată de Codul civil, [...] ceea ce se cumpără acum nu mai sunt petice de pământ palpabile, ci drepturi abstracte de cotă-parte într-un sistem de bursă, cu savante combinații de financieri moderni [...]” (cf. H.H. Stahl, *apud* P.H. Stahl, 2002a, 19, 22).
- Potrivit lui Dimitrie Gusti, „[...] știința națiunii nu este o utopie, ci un fapt perfect cu putință, chiar dacă este un act de mare curaj și de mare jertfă. Avem în România peste 15 000 de sate. Repartizate pe patru ani, dau 3 700 pe an. Aceste 3 700 de sate pe 71 de județe ne dau 53-54 pe județ (firește, aproximativ, unele județe fiind mai mari, altele mai mici). N-ar fi greu prin urmare să se pună în bugetul acestor județe, în fiecare an, suma corepunzătoare necesară studiului celor 53 de sate annual. O altă perioadă de 3-4 ani ar cere studiul orașelor și al celorlalte realități naționale, astfel încât, în maximum 10 ani, în care socotim și perioada de prelucrare a datelor, știința națiunii ar putea fi realizată. Dar de unde personalul cerut pentru o operă atât de imensă? [...] Noi preconizăm introducerea serviciului social obligatoriu. Să fie obligați toți intelectuali țării, de toate gradele și toate specialitățile, să facă un stagiu de câteva luni în folosul cunoașterii și înălțării patriei. În fruntea lor trebuie puși toți oamenii de știință, geologii, geografii, naturaliștii, biologii, antropologii, psihologii, istoricii, economiștii, etnografii, folcloriștii, juriștii și sociologii țării” (cf. Gusti, 1999, 76).
- În termenii lui Dimitrie Gusti, „Sociologia nu întreprinde chiar ea acțiunea socială, dar o poate întemeia științific și deci o poate face mai eficace”. Ca atare, sociologia este o „știință

- de constatare și explicare a realității sociale”, ce precede „știința normelor, scopurilor vieții sociale, a idealurilor morale ale societății viitoare” [= etica] și „știința transformării realității sociale” [= politica] (cf. Gusti, 1999, 41, 75).
5. După Dimitrie Gusti (*apud* H.H. Stahl, 2001, 310), „Sociologia, Istoria, Etica și Politica sunt feluri deosebite de a sesiza realitatea socială concretă, sub forma unui proces de devenire. [...] Istoria fiind o sociologie regresivă, Sociologia o istorie progresivă, Etica și Politica o istorie și o sociologie în curs de realizare”.
 6. Ca „știință a realității sociale”, sociologia avea să se focalizeze pe „unități sociale concrete” (precum satul, orașul, regiunea) prin monografia sociologică, definită ca „imagine concretă a realității sociale, societatea ca atare”. Investigația monografică a realității sociale va distinge patru „cadre” („cosmic”, precum mediul înconjurător, clima etc. ; „biologic”, adică populația ; „istoric”, însemnând procesele cauzale ; „psihologic”, privind individul, personalitatea colectivă și caracterul național) și patru tipuri de „manifestări” („economice”, „spirituale” – și anume morale –, „politice” și „juridice” – cf. Gusti, 1999, 33, 51 ; Herseni, 1971, 47).
 7. „Școala sociologică de la București se afla în prim-planul sociologiei internaționale ; în jurul ei se adunaseră câteva dintre mințile cele mai strălucite ale științei românești, oameni care, după mai bine de 20 de ani, erau formați, constituiau o echipă solidară, aveau o mare experiență. Așa cum rezultă și din analiza planurilor noi de lucru care încep din 1943, ei evoluaseră în direcția celor mai moderne idei ale disciplinei. Câte nu s-ar fi putut face dacă ar fi fost lăsați să-și continue lucrul ? Cât s-a pierdut prin interzicerea sociologiei ? ” (cf. P.H. Stahl, 2001, 249)
 8. O recenzie acuzatoare asupra cercetării profesorului Paul H. Stahl a fost publicată în ziarul *Scântea*, în 18 februarie 1953 ; potrivit acesteia, „viața arată că, în condițiile construirii socialismului, dușmanul intern și extern încearcă să folosească, îndeosebi în rândurile intelectualității, arma otrăvită a cosmopolitismului [...], puternică manifestare de ploconire slugarnică în fața concepțiilor putrede, anti-științifice ale burgheziei [...]”. Profesorul Stahl era bănuț ca „[dorind] să dovedească înzestrarea superioară a copiilor claselor exploatare și pretinsa inferioritate înăscută a copiilor oamenilor muncii” (cf. P.H. Stahl, 2001b, 15-16).
 9. Antropologul Francisc Rainer (1879-1944) și discipolii săi Ștefan Milcu, Maria și Horia Dumitrescu au participat la trei dintre campaniile gustiene (1927, Nerej, județul Vrancea ; 1928, Fundu-Moldovei, județul Suceava ; 1932, Drăguș, județul Brașov). Cu privire la această participare, Gheorghită Geană arată următoarele : „Aceasta a fost probabil partea cea mai dificilă din cercetările monografice, întrucât necesita un instrumentar aparte (altceva decât un caiet și un creion, suficiente pentru o anchetă sociologică) ; și, în plus, le solicitau indivizilor investigați depășirea unui foarte ridicat prag de suspiciune (una e să inviți pe cineva să cânte în fața fonografului, cum făceau – cu metodă și simpatie, desigur – Constantin Brăiloiu și Harry Brauner, și altceva să-l inviți să se dezbrace și să-i măsoare dimensiunile corporale ori să-i iei sângele” (cf. Geană, 1996, 215).
 10. Nașterea antropologiei socioculturale românești (înrolată inițial în studiul industrializării și migrației sat-oraș în România) „nu a apărut” – în pofida ariei sale „native” de interes – „ca replică locală la texte și interpretări datorate unor antropologi veniți de afară, de regulă americani sau britanici. La noi, antropologia culturală s-a ivit pe o cu totul altă cale, aceea a unei tensiuni interdisciplinare, care s-a rezolvat prin lărgirea vechii paradigme a antropologiei [înlocuirea conceptului de «antropologie» înțeles doar ca «antropologie fizică», având două ramuri distincte, deși complementare, și anume «antropologia fizică» și «antropologia culturală»]” (cf. Geană, 1996, 219, 222).
 11. Într-un memoriu nedatat, Dimitrie Gusti le amintește (probabil în 1947-1948) acuzatorilor săi următoarele : „[...] deși am fost deseori invitat să rămân la New York [...], totuși, nefiind partizanul faimosului dicton *Ubi bene ibi patria*, [...] fiind profund legat de poporul în mijlocul căruia m-am născut și căruia i-am închinat activitatea, m-am întors în țară [...]”. Cât despre pretinsa sa aderență „fascistă”, Gusti a adăugat : „[În timpul celui de-al doilea război mondial] am figurat pe lista celor ce trebuiau să fie înlăturați din universitate, pe motivul că eram democrat și deci dușman al regimului. De asemenea, am figurat pe lista celor 2 000 de

- intelectuali care trebuiau suprimați. [...] Acest întreg cortegiu de măsuri s-au lovit de rezistența mea dârză, pornită din convingerea că regimul hitlerist în general și cel legionar și antonescian în special nu pot fi de durată” (cf. Gusti, 2001, 268, 270).
12. Acest proces este descris astfel de Paul H. Stahl : „O rețea destul de bogată de muzee de artă populară ale Academiei le-au permis unora dintre foștii sociologi să-și continue măcar în parte cercetările. Astfel, dacă muzeul în aer liber din parcul Hoia, la Cluj, era început de Romul Vuia, înfățișarea de astăzi i-a dat-o Valer Butură, colaborator statornic al Școlii. La Academie, tot la Cluj, un rol de frunte îl avea Nicolae Dunăre. La București, Muzeul Satului a fost condus până prin anii '80 de către Gheorghe Focșa ; alături de el, o bucată de vreme a fost Paul Petrescu. La Iași muzeul etnografic era organizat de Ion Chelcea, la Sibiu de Cornel Irimie. La secția de artă populară a Institutului de Istoria Artei al Academiei, Florea Florescu, Marcela Focșa, Paul Petrescu și eu eram legați de tradiția Școlii. [...] La Institutul de etnografie și folclor director era Mihai Pop ; câțiva dintre elevii lui Brăiloiu își găsiseră adăpost acolo” (cf. P.H. Stahl, 2001, 250).
 13. Proiectul era conceput ca o continuare a *Enciclopediei României*, editată în patru volume de Școala sociologică (București, 1938). Se viza abordarea problemelor originilor sociale ale proprietății țărănești și boierești din Țările Române, dezvoltarea capitalismului în România, organizarea administrativă, politică și culturală a României, structura socială și etnică a României (cf. P.H. Stahl, 2001, 256-257).
 14. Distincția dintre „arhitectura populară” și „arhitectura țărănească” este menținută și azi de etnografia materială din România : „Importantă ni se pare [...] delimitarea între «popular» și «țărănesc», primul termen fiind mai larg, înglobând adică nu numai construcțiile țărănești, ci și pe cele aparținând altor clase sau categorii sociale decât țăranii, fie din mediul rural, cum sunt conacele și reședințele boierești sau clădirile de uz public, cum sunt hanurile, clădirile vechi de poștă etc., fie din cel urban, incluzând locuințele orașenești ale meșteșugarilor, negustorilor, boierilor, prăvăliile, tot ce s-a construit în baza tradiției constructive locale” (cf. Petrescu, Stoica, 1997, 23).
 15. O definiție largă a artei populare în etnografia românească este dată de Paul Petrescu (cf. Petrescu, Stoica, 1997, 40) : „Una dintre componentele de bază ale artei românești, înțeleasă ca formă a conștiinței sociale a poporului nostru, capabilă să oglindească într-o modalitate specifică realitatea lumii [...]”. Înțeleasă ca atare, arta populară ar include (potrivit aceluiași etnograf) mobilierul țărănesc, micile artefacte sculptate, instrumente muzicale, unelte agricole, îmbrăcăminte și țesături, ceramică, picturi, os și corn sculptat, împletituri, aurărit și ornamentică (Petrescu, Stoica, 1997, 43-50).
 16. Cum istoricii români datau dezvoltarea feudalismului încă de la începuturile Țării Românești și Moldovei, boierii locali ar fi „luat în posesie” pământurile aparținând comunităților sătești, beneficiind de o „imunitate” similară celei din feudalismul occidental, în relație cu domnul (cf. Panăitescu, 1964, 76, 80). Pentru Henri H. Stahl, o atare evoluție socioeconomică ar fi fost mai degrabă legată de transformările pieței (cererea crescândă de cereale pentru export), de-a lungul veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea. Astfel, boierii ce beneficiau anterior doar de renta în produse și muncă din partea țăranilor (liberi) își vor întemeia propriile domenii cu pământuri ale sătenilor, înainte de a-i reduce pe aceștia la șerbie și de a le aboli drepturile de folosință a pământului. Acest proces s-a încheiat în secolul al XIX-lea, fără a fi eliminat complet libera stăpânire asupra pământului de către comunitățile sătești, precum cele din județul Vrancea, studiate în timpul campaniilor sociologice (cf. H.H. Stahl, 1964, 322-323 ; vezi și H.H. Stahl, 1969, 62-123).
 17. Potrivit lui Dimitrie Gusti (1999, 110), „muzeul nostru se transformă într-o școală de cunoaștere și de iubire a țăranului nostru. [...] Noi vrem să mergem mai departe și, alături de ceea ce vedeți și este satul nostru de acum, să așezăm într-o margine a lui un sat model, sistematizat, cu toate îmbunătățirile edilitare ale vremii, care, fără să înăbușe trăsăturile proprii și izvoarele creației populare, să pună viața oamenilor la adăpost de primejdiile mai ales ale bolilor și să-i ajute să aibă din ea toate binefacerile și bucurile. [...] Muzeul nostru nu este un muzeu etnografic, ci un muzeu social”.

18. Unul dintre aceste muzeele etnografice era „[...] o unitate reprezentativă pentru întreg teritoriul țării (Muzeul Satului din București)”. Urmău apoi „două unități monotematice specializate : Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului și Muzeul viticulturii și pomiculturii din Golești, îmbrățișând întreg teritoriul țării, și douăsprezece unități reprezentative zonal sau provincial : muzeele în aer liber din Iași, Cluj, Timișoara, Curtișoara-Gorj, Bujoreni-Vâlcea, Reghin, Negrești-Oaș, Tulcea, Șimian-Turnu Severin, Focșani, Maramureș, Bran” (cf. Florescu, 1971, 39). Același autor explică astfel rațiunile întemeierii de muzee etnografice în România postbelică : „Într-un ritm pe care numai mijloacele importante puse la dispoziție de autoritățile de stat centrale și locale îl puteau permite, în mai puțin de 15 ani s-au constituit 10 muzee etnografice în aer liber [...]. Revoluția socialistă a ridicat problema unei transformări structurale a satului în sensul [...] unei rapide urbanizări. Transferul unei mase din ce în ce mai importante de populație rurală la orașe – ce constituie resursa de bază pentru dezvoltarea muncitorimii industriale –, modificarea regimului proprietății funciare, reorganizarea [...] economiei rurale [...] au ridicat problema dispariției satului ca o unitate de viață socială tradițională [...]” (Florescu, 1971, 36).
19. „Muzeul nu se va mărgini numai la adunarea obiectelor de artă populară, care până în prezent au fost considerate ca singurele demne de a figura într-o colecție etnografică românească, ci va aduna și obiectele primitive, care din punct de vedere științific adesea au o valoare mai însemnată decât obiectele de artă populară.” (cf. Vuia, *apud* Butură, 1971, 95)
20. „Muzeele etnografice în aer liber, ca unități complexe menite a înfățișa într-o formă sintetică, apropiată de realitate aspecte ale culturii populare, reprezintă rodul unor îndelungate reflecții și cercetări științifice. Ele s-au născut în România, ca și în alte părți, din necesitatea de a se ilustra caracterul specific și unitar totodată al satului și, o dată cu aceasta, al culturii populare în toată varietatea ei [...]” (cf. Florescu, Zderciuc, Vulcănescu, *apud* Irimie, 1971, 110)
21. În perioada postbelică, muzeografia etnografică românească s-a orientat după mai multe criterii de lucru, după cum urmează : „reflectarea unității creației materiale și spirituale [populare] a țării”, „evidențierea procesului de continuitate a culturii populare românești”, „respectarea autenticității”, „înfățișarea principalelor tipuri de construcții [țărănești]”, „starea de conservare [a artefactelor populare]”, „aprecierea valorii artistice a obiectului”, „respectarea și redarea funcționalității [construcțiilor populare]”, „reprezentarea echilibrată a teritoriului țării și a problematicii domeniului [etnografic]” (cf. Ungureanu, 1971, 14-22). Alte criterii de care s-a ținut seama au fost „linia dezvoltării istorice” și „valorificarea peisajului natural” (cf. Irimie, 1971, 116).
22. Conservarea etnografică *in situ* a urmat criteriile de mai sus ale muzeografiei etnografice. Printre artefactele și instalațiile populare supuse conservării pe teren s-au aflat ulițe sătești, mori de apă, beciuri din piatră sau cărămidă, cuptoare de olărit, stâne pastorale, cimitire etc. (cf. Ungureanu, Irimie, 1971, 62-70). După cum apreciază autorii, „prin opțiunea pentru conservare pe loc a unor părți de sate se realizează [...] un plus de originalitate, de autenticitate a pieselor conservate, întrucât ele rămân pe locul de origine și în contextul atâtor elemente autentice care formează totul. Netransferarea scutește apoi de unele intervenții – înlocuiri, degradări – care, inevitabil, decurg din demontare, transport, reconstrucție [...]” (Ungureanu, Irimie, 1971, 59).
23. Nici un cuvânt nu se spune despre minoritățile etnice din România în prezentarea Muzeului Satului din București (Focșa, 1971, 71-96), a Muzeului Etnografic al Transilvaniei (Butură, 1971, 97-108) și a Muzeului Civilizației Tradiționale din Sibiu (Irimie, 1971, 109-144).
24. Potrivit lui Nicolae Ungureanu (1971, 11), „redarea cadrului social-istoric în care au apărut și s-au transmis creațiile sociale, finalitatea lor reală, concepția despre viață, spiritul practic și viziunea artistică a creatorilor populari, în genere anonimi, diferite, dar nu total desprinse de cele în care-și desfășoară activitatea constructivă societatea actuală, tocmai datorită filierei istorice păstrate, prezintă, în procesul educativ-patriotic, valoare de simbol, iar prin amploarea cercetării și exploatării științifice, temeiul elaborării unor concluzii și sugestii trebuitoare prezentului și viitorului. Cu acestea socotim că au fost exprimate și unele țeluri ale muzeelor cu caracter sociologic și etnografic”. Totuși, un asemenea program a rămas în afara ariei muzeografiei

- etnografice din România sub comunism. Atunci când recomandă, de pildă, reprezentarea muzeografică a structurii proprietății asupra pământului în cazul țăranilor liberi și al celor aserviți, precum și în cel al boierilor, Paul Petrescu are în vedere istoria românilor, și nu prezentul lor colectivizat (cf. Petrescu, 1971, 53, ca și în cazul păstoritului „din trecut” la români).
25. După ce descrie elogiile vizitatorilor parizieni pentru „cea mai pură tradiție indigenă” și pentru „prospețimea vieții patriarhale” ce au caracterizat expoziția populară românească, Laurențiu Vlad citează aprecierea lui Jacques Lassaigne pentru interesul manifestat de Fundațiile Regale Române pentru îmbunătățirea calității vieții țărănești și pentru munca de cercetare realizată de Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. În cuvintele lui Lassaigne, „*avec le temps, une telle œuvre peut apporter une grande modification à la vie générale de la Roumanie par l'amélioration de l'habitation rurale et la réalisation de profondes réformes sociales et juridiques, en même temps qu'elle assurerait une véritable solidarité entre les classes de la nation. S.M. le Roi Carol II et M. D. Gusti sont ainsi parvenus à édifier une institution sociale qui, par le réalisme de ses méthodes et l'idéalisme de ses buts, est certainement l'une des plus intéressantes de l'Europe*” (cf. Vlad, 2001, 334-335).
26. Statutul Casei Centrale de Creație Populară din România (creată în 1953) stipula că meșterii țărani trebuiau „[...] să contribuie la educația socialistă a poporului muncitor prin implicarea în acțiuni menite să dezvolte arta populară, să ridice valoarea nivelului ideologic și artistic în activitatea cercurilor de amatori” (apud Bănățeanu, 1969, 230).
27. Într-o carte dedicată „matricei stilistice românești”, filosoful și poetul Lucian Blaga invocă așa-numitul „boicot istoric” practicat de români de-a lungul Evului Mediu al migrațiilor etnice și al expansiunii otomane. Totuși, atare circumstanțe istorice „[...] nu împiedică deloc ca arta țărănească, arhitectura de sat, poezia și cântecul popular să trăiască chiar un timp de frumoasă eflorescență, într-o epocă pentru ele «anistorică»” (cf. Blaga, 1994, 177-185). Într-o manieră similară, filosoful și istoricul religiilor Mircea Eliade se referă la „teroarea istoriei” trăită de români și de alte popoare ale Europei Orientale în mileniul marilor migrații (cf. Eliade, 1980, 249).
28. Profesorul Paul Henri Stahl confirmă astfel o informație furnizată de el în 1969 (p. 9): „Aceste semne [de proprietate] sunt adevărate iscălituri de familie care, păstrând-și aspectul, se pun pe toate obiectele aparținând unei familii: pe lemnele tăiate în pădure, pe poartă, pe casă, pe haine, pe unelte, așa cum am găsit exemple de mare interes în cuprinsul Munților Apuseni”.
29. În cursul trocului, oalele erau folosite ca instrument de măsură: „Obișnuit, oala cedată trebuie umplută cu cereale. Pentru fiecare oală, se deșartă olarului conținutul ei în cereale. Acest procedeu este atât de înrădăcinat, încât olarii și țăranii care doreau să cumpere oale, atunci când era vorba de un ulcior, la care gura este mică și gâtul îngust, umpleau cu răbdare bob cu bob ulciorul cu cereale, pe care apoi le deșertau” (cf. P.H. Stahl, 1969, 60).

Bibliografie

- Bănățeanu, Tancred. (1969). *Arta populară din nordul Transilvaniei*. București: Casa de Creație Populară a Județului Maramureș.
- Blaga, Lucian. (1994). *Trilogia culturii* (vol. II, *Spațiul mioritic*). București: Editura Humanitas.
- Butură, Valeriu. (1971). Muzeul Etnografic al Transilvaniei. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 95-108). Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Eliade, Mircea. (1970). *De la Zalmoxis la Genghis-Han*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Florescu, Radu. (1971). Muzele ale Satului. Preocupări și proiecte. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 35-44). Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Focșa, Gheorghe. (1971). Muzeul Satului din București. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 71-94). Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Geană, Gheorghică. (1996). Școala monografică și antropologia. O relație interdisciplinară și devenirea ei. În M. Larionescu (coord.). *Școala sociologică de la București. Tradiție și Actualitate*. București: Editura Metropol.

- Gusti, Dimitrie. (1999). *Știința realității sociale*. București : Editura Paideia.
- Gusti, Dimitrie. [1947] (2001). Memoriu, editat de Paul H. Stahl. *Revista Română de Sociologie*, XII, 3-4, 266-271.
- Herseni, Traian. (1971). Sociologia cogitans. *Sociologia Militans* (vol. II : *Școala Sociologică de la București*, pp. 19-63). București : Editura Științifică.
- Irimie, Cornel. (1971). Muzeul meșteșugurilor și tehnicilor populare din Dumbrava Sibiului. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 109-144), Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Opriș, Tudor. (2000). *Transmuseografia*. București : Editura Oscar.
- Panaitescu, Petre P. (1964). *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*. București : Editura Academiei.
- Petrescu, Paul. (1971). Muzele ale tehnicilor de producție – ocupații și meșteșuguri. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 45-54), Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Petrescu, Paul și Stoica, Georgeta. (1997). *Dicționar de artă populară*. București : Editura Enciclopedică.
- Stahl, Henri H. (1964). *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* (vol. III : *Procesul de aservire feudală a satelor devălmașe*). București : Editura Academiei.
- Stahl, Henri H. (1969). *Controverse de istorie socială românească*. București : Editura Științifică.
- Stahl, Henri H. (1981). *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*. București : Editura Minerva.
- Stahl, Henri H. (2001). Nicolae Iorga și școala de sociologie românească. O paralelă Gusti-Iorga. *Revista Română de Sociologie*, XII, 3-4, 281-311.
- Stahl, Paul H. (1969). *Meșterii țărani români și creațiile lor de artă*. București : Editura Enciclopedică.
- Stahl, Paul H. (1998). L'école sociologique de Bucarest. Les survivances. *Martor. Revistă de Antropologie a Muzeului Țăranului Român*, 35-44.
- Stahl, Paul H. (2001). Școala Sociologică de la București. Sociologia și Istoria. *Revista Română de Sociologie*, XII, 3-4, 243-254.
- Stahl, Paul H. (2002a). *Cum s-a stins Țara Vrancei*. București : Editura Paideia.
- Stahl, Paul H. (2002b). *Familia și școala. Contribuție la sociologia educației*. București : Editura Paideia.
- Ungureanu, Nicolae. (1971). Principii și țeluri în organizarea muzeelor cu caracter sociologic și etnografic din România. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 5-34), Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Ungureanu, Nicolae și Irimie, Cornel. (1971). Conservări in situ. *Muzee cu caracter etnografic-sociologic din România* (pp. 55-70), Muzeul Bruckenthal, Sibiu.
- Vlad, Laurențiu. (2001). România la expoziția de la Paris din 1937 : Dimitrie Gusti și imaginea identității naționale. *Revista Română de Sociologie*, XII, 3-4, 317-338.

Abstract

The paper is written as a comment to a series of interviews the author has conducted with Professor Paul Henri Stahl in the period October 2002 – January 2003. The interviews deal with the scientific legacy of Romanian sociological school led by Dimitrie Gusti, the situation of Romanian social research under the communist regime, ethnographic museums and collections in communist Romania, and the (re)discovery of peasant artisans by the Romanian political and cultural authorities before and after 1989. A particular significance of Professor Paul H. Stahl's memories is that of understanding the implications that an oppressive political regime has to social research, as well as the ideological use of notions like „ethnography”, „folk culture”, and „folk artifacts”.

Primit la redacție : ianuarie 2004